

*Н. В. Бошота,
здобувач кафедри економіки підприємства, менеджменту та логістики,
ДВНЗ "Ужгородський національний університет"*

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ ТА НАПРЯМИ ЇЇ РОЗВИТКУ

N. Boshota,
Postgraduate of business economics,
management and logistics, SHEE "Uzhgorod National University," Uzhgorod

INNOVATION IN UKRAINE DIRECTIONS AND ITS DEVELOPMENT

Проаналізовано сучасний стан розвитку сфери інноваційної діяльності в Україні. Виявлено основні проблеми активізації інноваційної діяльності та запропоновано шляхи їх подолання. Розкрито вплив інноваційної активності на економічний розвиток регіону. Сформульовано заходи з метою підвищення методів ефективності інвестиційної діяльності.

The present state of the development of innovation activity in Ukraine. The basic problem enhance innovation and the ways to overcome them. Reveals the impact of innovation activities on the economic development of the region. Formulated measures to improve methods of investment performance.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, інноваційний потенціал, національна економіка, промисловість, реформи.

Key words: innovation, innovation, innovation potential, national economy, industry and reform.

Європейський вибір України на шляху інтеграції у високотехнологічне конкурентне середовище зумовив необхідність формування та запровадження інноваційної моделі розвитку, яка повинна була забезпечити високі та стабільні темпи економічного зростання, вирішити певні соціальні й екологічні проблеми, забезпечити конкурентоспроможність національної економіки, підвищити експортний потенціал країни, гарантувати їй економічну безпеку та чільне місце в Європейському Союзі. Однак на практиці інноваційний розвиток не став однією з головних характеристик зростання національної економіки України.

Багато експертів в Україні вважають, що головною причиною гальмування інноваційного розвитку в країні є дефіцит фінансових ресурсів. Але при цьому вони майже зовсім не звертають уваги на спад платоспроможного попиту на науково-технічну продукцію з боку

держави та підприємницького сектора, погіршення якісних характеристик наукових кадрів і матеріально-технічної бази досліджень, та інші, не менш важливі причини.

Незважаючи на певні успіхи у стабілізації макроекономічних показників, не вдається домогтися відчутних результатів в експорті інноваційної продукції та створенні сприятливих умов для інноваційної діяльності вітчизняних виробників. На жаль, українська інноваційна сфера також поки не стала по-справжньому привабливою для вітчизняних та іноземних інвесторів. Такий результат значною мірою пов'язаний із обмеженими можливостями держави щодо спрямування фінансових потоків в інноваційний розвиток економіки, обсяг яких відповідно до досвіду розвинутих країн значно перевищує ресурси, необхідні для здійснення традиційної науково-технічної політики, і недостат-

ньою увагою держави до стимулювання міжнародного співробітництва в інноваційній сфері, що відповідає взаємним інтересам українських і закордонних партнерів.

Питання розвитку інноваційної діяльності розглянуто в працях В. Александрової, Л. Антонюка, Ю. Бажала, В. Гейця, В. Соловйова, В. Мікловди. Питання ефективності державної інноваційної політики та засобів її підвищення досліджують вчені О. Лапко, Л. Федулова. Проблеми фінансового забезпечення і стимулювання інноваційної діяльності досліджували Д. Гуменюк, М. Крупка, С. Онишко. Дослідження проблем і перспектив розвитку інноваційної діяльності в регіонах здійснювали вчені А. Валюх, І. Кукурудза, В. Демиденко та ін.

Як показує аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів, Україна має значний потенціал для розвитку інноваційної діяльності за умов проведення ефективною державної політики. Проте маловивченим аспектом цієї проблеми є механізм комплексного розвитку інноваційної діяльності в умовах трансформаційної економіки України.

Наукова новизна запропонованого матеріалу полягає у виявленні конкретних, найбільш поширених перепон на шляху формування інноваційного спрямування економіки України, переважно на суто прикладному рівні. Розроблені та запропоновані важелі спрямовуються на поліпшення наявних тенденцій, створюють умови для їх удосконалення, а також розглядаються як засоби поліпшення макроекономічних показників.

За останні роки в Україні створено умови для розвитку інноваційної діяльності, сформовано основи нормативно-правової бази та механізми здійснення інноваційної політики, а також створено умови для розвитку відповідної інфраструктури. Проте, незважаючи на високий інноваційний потенціал, інноваційна складова забезпечення економічного розвитку використовується слабо. Стан інноваційної діяльності в Україні більшість експертів-науковців визначають як кризовий і такий, що не відповідає сучасному рівню інноваційних процесів у країнах, для яких інноваційний розвиток є пріоритетним завданням економічної стратегії. Так, останні офіційні статистичні дані свідчать про поступове зниження інноваційної активності підприємств у такій важливій галузі національної економіки, як промисловість.

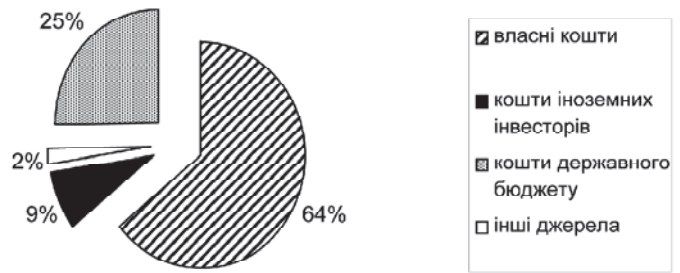

Рис. 1. Структура джерел фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств України за 2012 рік, %

Побудовано автором за [3].

Стратегічними пріоритетними напрямками інноваційної діяльності в Україні на 2003—2013 рр. є: модернізація електростанцій; нові та відновлювані джерела енергії; новітні ресурсозберігаючі технології; машинобудування та приладобудування як основа високотехнологічного оновлення всіх галузей виробництва; розвиток високоякісної металургії; нанотехнології, мікроелектроніка, інформаційні технології, телекомунікації; вдосконалення хімічних технологій, нові матеріали, розвиток біотехнологій; високотехнологічний розвиток сільського господарства і переробної промисловості; транспортні системи: будівництво і реконструкція; охорона і оздоровлення людини та навколишнього середовища; розвиток інноваційної культури суспільства [1, с. 47—48].

У 2012 р. інноваційною діяльністю у промисловості займалися 1758 підприємств, або 17,4% обстежених промислових підприємств (у 2011 р. — 1679 підприємств, або 16,2%). Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності були власні кошти підприємств — 63,9% загального обсягу витрат (проти 52,9% у 2011 р.). Частка кредитів склала 21,0% (38,3%), фінансова підтримка держави — 2,2% (3,7%), кошти іноземних та вітчизняних інвесторів — 8,7% і 1,3% відповідно (0,4% і 0,3%).

У 2012 р. 1037 підприємствами реалізовано інноваційної продукції на 36,2 млрд грн., або 3,3% загального обсягу реалізованої промислової продукції (у 2011 р. відповідно 42,4 млрд грн. та 3,8%). Реалізацію продукції за межі України здійснювали 332 підприємства,

Таблиця 1. Підіндекс "Інновації" та його складові для України за період 2008—2012 рр.

Категорія	2009—2010		2010—2011		2011—2012	
	рейтинг з 133 країн	бал (1—7)	рейтинг з 139 країн	бал (1—7)	рейтинг з 142 країн	бал (1—7)
Інновації	62	3,21	63	3,11	74	3,11
Інноваційна спроможність	32	3,7	37	3,5	42	3,4
Якість науково-дослідних інститутів	56	3,9	68	3,6	72	3,6
Видатки компаній на дослідження і розробки (ДіР)	68	3	69	3	75	3
Взаємозв'язки університетів з промисловістю у сфері ДіР	64	3,5	72	3,5	70	3,6
Державні закупівлі новітніх технологій і продукції	85	3,3	112	3,1	112	3,1
Наявність учених та інженерів	50	4,4	53	4,3	51	4,3

Джерело: The Global Competitiveness Report 2011—2012. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf

обсяг якої склав 36,9% від загального обсягу реалізованої інноваційної продукції, у тому числі в країні СНД — 24,7%.

Майже кожне четверте підприємство реалізувало продукцію, що була новою для ринку. Обсяг такої продукції склав 14,5 млрд грн., більш ніж половину якої (52,4%) 105 підприємств поставили на експорт. Слід зазначити, що більшість підприємств у звітному періоді (85,7%) реалізували продукцію, яка була новою виключно для підприємства. Її обсяг склав 21,7 млрд грн., 26,6% якої 260 підприємств реалізували за межі України.

Розв'язання проблеми фінансового забезпечення інноваційної діяльності на промислових підприємствах закономірно пов'язано з обґрунтуванням існуючих можливостей мобілізації капіталу. Доцільним є аналіз структури джерел фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств України (рис. 1).

Так, у структурі джерел фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств України переважають власні кошти. Обсяги банківських кредитів та іноземних інвестицій щорічно зменшуються. Таким чином, необхідним є розробка заходів стимулювання залучення коштів фінансових установ для активізації інноваційної діяльності промислових підприємств. Збільшення фінансування установами можливе при стабілізації фінансових показників підприємств, збільшенні обсягів їх продажу та рентабельності. Досягнення зазначених положень можливе за рахунок податкових методів. З метою посилення позитивного впливу оподаткування на розвиток інноваційної діяльності у промисловості вважаємо за доцільне [1, с. 88].

Якщо поглянути на нашу державу в координатах міжнародних рейтингів, то можна побачити певною мірою суперечливу картину. Наприклад, за Глобальним інноваційним рейтингом, складеним агентством Bloomberg, Україна входить до 50 країн-лідерів світу за рівнем інноваційного розвитку (42 місце за підсумками 2012 р.). Найсильнішими сторонами України, з погляду інноваційності, визнаються: охоплення населення вищою освітою (6 місце у світі), патентна активність (17 місце), інтенсивність НДДКР (39 місце), технологічні можливості промисловості (34 місце). Єдине, що заважає нашій державі піднятися вище в цьому рейтингу, — підсумкова низька ефективність економіки (69 місце) (табл. 1).

Причини такого парадоксу стають зрозумілишими, якщо проаналізувати дані інших міжнародних рейтингів. Згідно з оцінками Всесвітнього економічного форуму в Давосі, Україна належить до держав із середнім рівнем інноваційності (79 позиція за фактором інноваційності та досвідченості бізнесу, за підсумками 2012 р.). Привертає увагу нерівномірність і дисбаланс у розвитку різних складових інноваційності (Innovation) та факторів підвищення ефективності економіки (Efficiency Enhancers). Наприклад, усе, що стосується людських ресурсів — освіченості, наявності кваліфікованих кадрів, ринку праці, патентної активності населення, освітньої й наукової інфраструктури, — залишається на незмінно високому рівні. Проте інституційна та організаційна складові, у тому числі залученість компаній до інноваційних процесів, конку-

рентність на внутрішньому ринку, регуляторне середовище, мало сприяють перетворенню інновацій на масові і всеосяжні. Отже, попри те, що суспільство плекає значний інноваційний, інтелектуальний і творчий потенціал, цей потенціал практично не має значного впливу на економіку. І економічний розвиток продовжує здійснюватися за інерційним сценарієм та згідно з екстенсивною моделлю. Тим часом криза 2008 р. стала далеко не першим, проте найгучнішим за останнє десятиліття дзвіночком: ресурси екстенсивного зростання вичерпано.

Ще один привід для роздумів: за даними Глобального індексу інноваційності міст 2012—2013 рр., одразу троє українських міст потрапили до рейтингу найбільш інноваційних міст світу — Київ, Львів, Одеса. До першої сотні вони, звісно, не ввійшли, проте посіли місця в середній групі разом із такими світовими столицями інновацій, як Дублін, Таллін, Зальцбург, Делі. Це, безумовно, успіх, особливо коли взяти до уваги, що в попередні роки Київ належав до міст із низьким рівнем інноваційності, а решти українських міст рейтинг взагалі не розглядав. Проте чи засвідчує це початок інтенсивного руху України в напрямку інноваційного розвитку економіки і суспільства? Відповідь, на жаль, швидше, негативна. Адже за той самий відрізок часу, який знадобився Києву, щоб піднятися з нижньої сходинки на середню, інші міста встигли здійснити справжній прорив і стати лідером. Найпромовистіший приклад — Дубаї. Цьому найбільшому місту Об'єднаних Арабських Еміратів за неповних п'ять років вдалося "стрибнути із третього світу в перший" і ввійти до Топ-35 міст-лідерів світу. Не менш вражаючі успіхи Пекіна, Куала Лумпуру, Кейптауна, Тель-Авіва. Можливо, Азія й Південна Америка розвиваються сьогодні в іншій системі координат і в рамках інших економічних моделей, тож порівняння з Україною некоректне? Однак є й ближчі до нас столиці, які демонструють вражаючі результати. Наприклад, Москва увійшла до першої сотні міст-інноваторів, піднявшись на один з найвищих щаблів рейтингу. І, звісно, це ще далеко не "стеля" її потенціалу.

Глобальний індекс інноваційності міст поділяє всі міста світу на 5 класів за шкалою, що складається лише з трьох факторів: культурні можливості міста (від мистецтва до спорту); гуманітарна інфраструктура (заклади освіти, охорони здоров'я, фінансові інституції тощо); рівень проникнення Інтернет-технологій (передусім у систему органів управління).

Аналіз світового досвіду свідчить, що в основі інноваційного стрибка більшості країн-лідерів сучасної економіки лежать доволі прості й не дуже витратні, з погляду фінансів, рішення. Головний чинник успіху — систематичність і безперервність кроків, спрямованих на стимулювання інновацій.

Державна політика України у стимулюванні інновацій базується на визнанні пріоритетного статусу науково-технічного та інноваційного розвитку. Але мусимо визнати: щоб принцип пріоритетності був дієво реалізований, зроблено наразі лише перші кроки. Так, уперше за багато років нам вдалося зупинити негативний тренд зниження наукоємності ВВП України. Торік, завдяки зростанню бюджетних видатків на науку на 22%

(4,7 млрд грн. — 2012 р., 3,9 млрд грн. — 2011 р.) наш показник наукоємності ВВП зріс до 0,75%. Тепер на порядку денному найближчих років — підвищення рівня наукоємності ВВП за рахунок усіх джерел фінансування до 1,5%. З огляду на це, у програмі економічних реформ Президента України розвиток науково-технічної та інноваційної сфери визначено окремим напрямом реформ.

На виконання програми економічних реформ уряд схвалив Концепцію реформування системи фінансування наукової і науково-технічної діяльності до 2017 р. Концепція передбачає поступовий перехід до програмно-цільового фінансування наукової сфери (проектного, грантового), залучення коштів приватного сектора економіки в розвиток вітчизняної науки і технологій.

Першим кроком у цьому напрямі стало запровадження урядом грантів Кабінету міністрів України колективам молодих учених для проведення прикладних досліджень за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки. Вже в нинішньому році буде проведено перший конкурс таких проектів.

Крім того, з ініціативи уряду Верховна Рада України внесла зміни до тендерного законодавства. Скасовано тендерні процедури для наукових робіт, відібраних на конкурсній основі, та коштів спецфонду вищих навчальних закладів і наукових установ. Ми активно працюємо в напрямі усунення бар'єрів на шляху комерціалізації наукових розробок, створених за державні кошти. Яскраве свідчення цього — прийняття Верховною Радою України в жовтні 2012 р. нової редакції Закону України "Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій". Згідно із Законом, майнові права на розроблені за кошти державного бюджету технології передаються організаціям-розробникам для подальшої комерціалізації. Законом також визначено, що кошти, отримані у результаті трансферу таких технологій, залишаються організації-розробнику і використовуються на розвиток інноваційної діяльності.

Створено інфраструктуру прямої фінансової підтримки інновацій — Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу. За рахунок його коштів надаватиметься до 50% співфінансування проектів, спрямованих на впровадження наукових розробок. Загальний обсяг підтримки одного інноваційного проекту становитиме приблизно 1,5 млн грн. — 5 млн грн.

Для розвитку інноваційної діяльності в Україні необхідно здійснити комплекс організаційно-економічних заходів, що охоплюватимуть:

- здійснення ефективної державної інноваційної політики, погоджуючи темпи і пропорції розвитку науки, технологій і виробництва;

- вдосконалення механізму захисту прав інтелектуальної власності та процедур патентного захисту інновацій;

- забезпечення сприятливого клімату для створення власних наукомістких виробництв повного циклу шляхом використання різних форм державної підтримки;

- розвиток інноваційної інфраструктури шляхом покращення системи інформаційного забезпе-

чення інноваційної діяльності, сертифікації і впровадження розробок, підготовки і перепідготовки кадрів;

- забезпечення комерціалізації наукових результатів шляхом формування основ для ефективного партнерства державного та підприємницького секторів в інноваційній сфері;

- розширення міждержавного співробітництва в галузі наукових розробок та інноваційної діяльності, координації зусиль в питаннях розвитку пріоритетних для кількох держав напрямів.

Тим часом, роблячи необхідні кроки у реформуванні інноваційного сегмента вітчизняної економіки, вкрай важливо забезпечити правонаступність і неперервність державної політики у науково-технічній сфері. Це можливо за умови:

- 1) прийняття нової редакції закону "Про наукову і науково-технічну діяльність" та оновлення механізму формування пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, відновлення системи форсайтних досліджень науково-технічного розвитку;

- 2) розширення системи грантового та збільшення обсягів програмно-цільового фінансування науки при одночасному поступовому збільшенні базового фінансування державних наукових установ;

- 3) перехід від 1-річного до 2-річного формування державного замовлення на створення новітніх технологій;

- 4) створення Державного фонду розвитку технологій та зміцнення Державного фонду фундаментальних досліджень;

- 5) відновлення повноцінної роботи технопарків.

Ми мусимо чітко усвідомити: світова економічна криза сьогодні "вибраковує" слабких і нерішучих. Лише нові знання та інновації, в основі яких лежать наукові здобутки і високотехнологічні рішення, визначають нині соціально-економічні перспективи кожної держави.

Тож успіх нашої країни та її місце у глобальній економіці безпосередньо залежатиме від рівня розвитку вітчизняної науки і технологій. Реалізуючи першочергові заходи з інноваційної політики сьогодні, ми інвестуємо в майбутнє України, формуємо національні конкурентні переваги і створюємо надійний фундамент для модернізації та інтеграції нашої країни до європейського і світового простору знань.

Література:

1. Возняк Г.В. Податкові важелі стимулювання інноваційної діяльності в Україні // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Механізми управління ефективністю інновацій в регіоні. Збірник наукових праць. — Львів. — 2005. — №1. — С. 85—95.

2. Законодавство України у сфері інноваційної діяльності: Зб. законодав. актів. За станом на 1 березня 2005 р. / Упоряд. Г.О. Андросук, М.В. Гаман; Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: Парлам. вид-во, 2005. — 136 с.

3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>

Стаття надійшла до редакції 02.07.2013 р.